

Doprinos prehrambene industrije privrednom razvoju Republike Srbije i odabranih evropskih zemalja

Contribution of food industry to economic development of Republic of Serbia and selected European countries

Dragica Božić^a, Marija Nikolić^{a*}

^a University of Belgrade, Faculty of Agriculture, Serbia

Article info

Rewiev paper/ Pregledni rad

Received/ Rukopis je primljen:

2 August, 2022

Revised/ Korigovan:

30 October, 2022

Accepted/ Prihvaćen:

30 November, 2023

DOI:

<https://doi.org/10.5937/bizinfo2301099B>

UDC/ UDK:

338.439:330.34(497.11)

Abstract

The food industry represents an important segment of the food system, whose main role is to ensure that the population's nutritional needs are met. The subject of research in the paper is the analysis of the importance of the food industry in the economic development of the Republic of Serbia in the period 2016-2020. year. The aim of the research is to compare the contribution of the food industry to economic development in the Republic of Serbia and certain European countries based on selected indicators. In addition to general scientific methods, in the paper are applied mathematical and statistical methods for calculating selected indicators and a comparative method for comparing them. The food industry of the Republic of Serbia participates with over 22% in the gross added value of the processing industry. About 3,300 companies that employ over 100,000 people, which makes up almost 5% of the total number of employees, are engaged in the production of food products and beverages. The share of agricultural and food products in the foreign trade of the Republic of Serbia is around 20% in exports and 8% in imports. By comparing the obtained results with the same indicators in selected European countries, it was found that the food industry in the Republic of Serbia plays a significant role in economic development and that its contribution is higher compared to the contribution in most of the analyzed countries, which is conditioned by the level of overall economic development of the country, as and naturally given resource base.

Keywords: food industry, macroeconomic indicators of economic development, Republic of Serbia

Sažetak

Prehrambena industrija predstavlja značajan segment prehrambenog sistema, čija je osnovna uloga da osigura zadovoljavanje prehrambenih potreba stanovništva. Predmet istraživanja u radu je analiza značaja prehrambene industrije u privrednom razvoju Republike Srbije u periodu 2016-2020. godina. Cilj istraživanja je da se na osnovu odabranih indikatora izvrši komparacija doprinosa prehrambene industrije privrednom razvoju u Republici Srbiji i pojedinim evropskim zemljama. Pored opštih naučnih metoda, u radu se primenjuju matematičko-statističke metode za obračun odabranih indikatora i komparativni metod za njihovo poređenje. Prehrambena industrija Republike Srbije učestvuje sa preko 22% u bruto dodatoj vrednosti prerađivačke industrije. Proizvodnjom prehrambenih proizvoda i pića se bavi oko 3.300 preduzeća koja zapošljavaju preko 100 hiljada ljudi, što čini skoro 5% ukupnog broja zaposlenih. Učešće poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u spoljno-trgovinskoj razmeni Republike Srbije se kreće oko 20% u izvozu i 8% u uvozu. Komparacijom dobijenih rezultata sa istim indikatorima u odabranim evropskim zemljama utvrđeno je da prehrambena industrija u Republici Srbiji ima značajnu ulogu u privrednom razvoju i da je njen doprinos viši u odnosu na doprinos u većini analiziranih zemalja, što je uslovljeno dostignutim stepenom ukupne privredne razvijenosti zemlje, kao i prirodno datom resursnom osnovom.

Ključne reči: prehrambena industrija, makroekonomski indikatori privrednog razvoja, Republika Srbija

*Corresponding author

E-mail address: mnikolic@agrif.bg.ac.rs

1. Uvod

Analiza značaja nekog privrednog sektora ili oblasti, u kontekstu ekonomske stvarnosti jedne zemlje, podrazumeva njihovo precizno pojmovno definisanje koje je značajno, ne samo za sagledavanje njihove uloge u privrednom razvoju, već i za uspešno vođenje ekonomske politike zemlje (Savić, 2017). Prehrambena industrija je industrijska grana u kojoj se vrši prerada biljnih, životinjskih i mineralnih sirovina, radi zadovoljavanja prehrambenih potreba ljudi (Vajić, 1989).

Prehrambena industrija u aktuелnoj Klasifikaciji delatnosti KD-2010 (Uredba o klasifikaciji delatnosti, 2010) predstavlja oblast 10, u okviru sektora C – Prerađivačka industrija. Istovremeno, prehrambena industrija je i značajan segment agroindustrije (koju čine tri oblasti: 10 – proizvodnja prehrambenih proizvoda, 11 – proizvodnja pića i 12 – proizvodnja duvanskih proizvoda) u okviru sektora C. S obzirom da svoju proizvodnju zasniva, prvenstveno, na sirovinama poljoprivrednog porekla, prehrambena industrija čini značajan segment agroindustrijskog kompleksa, kao šireg privrednog sistema.

Prehrambena industrija je jedan od osnovnih elemenata prehrambenog sistema i predstavlja deo nacionalnog i međunarodnog ekonomskog sistema, a podrazumeva deo društvenih, tehničkih i ekonomskih aktivnosti čiji je zadatak da osigura zadovoljavanje prehrambenih potreba stanovništva i tako, direktno i indirektno, utiče na ukupan privredni rast i razvoj svake zemlje (Vajić, 1989). Prehrambeni sistem uključuje segmente koji su međusobno čvrsto povezani: poljoprivreda, prehrambena industrija, distribucija i potrošnja hrane, zdravstvo, obrazovanje, istraživanje i razvoj.

Kao privredne grane, koje koriste sirovine iz poljoprivredne proizvodnje, prehrambena industrija se često posmatra zajedno sa industrijom pića i industrijom prerade duvana. Danas, ove industrije predstavljaju neke od najznačajnijih sektora prerađivačke industrije i sastavni deo svetske privrede. U svim ekonomijama, prehrambena industrija čini nezaobilazan segment i doprinosi ukupnom ekonomskom razvoju, ali ima i drugu, važniju ulogu. Ova industrija ima stratešku ulogu u obezbeđivanju prehrambene sigurnosti, što je posebno veliki izazov u uslovima značajnih klimatskih promena, sve većih zahteva potrošača, kako u pogledu količine tako i raznovrsnosti ponuđenih proizvoda, i sve većeg pritiska na ograničene prirodne resurse (Lodorfos et al., 2018).

Prehrambena industrija ima veliki značaj u Republici Srbiji. Premda se određeni ciljevi razvoja definišu i u drugim strateškim dokumentima, dokument koji opredeljuje razvoj prehrambene industrije i definiše pravce budućeg razvoja poljoprivrede i prehrambene industrije, zasnovane na konceptu održivog razvoja, je Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014-2024. godine („Službeni glasnik RS“, br. 85/2014). Neki strateški ciljevi direktno opredeljuju razvoj prehrambene industrije, a neki indirektno, budući da rast proizvodnje i stabilan dohodak

primarnih poljoprivrednih proizvođača osigurava dovoljne količine kvalitetnih sirovina za prehrambenu industriju. I u Strategiji razvoja industrije Republike Srbije od 2011. do 2020. godine („Službeni glasnik RS“, br. 55/11) ističe se da agroindustrija može postati značajan izvoznik nacionalno prepoznatljive hrane, dok se u Strategiji industrijske politike Republike Srbije od 2021. do 2030. godine („Službeni glasnik RS“, br. 35/2020) navodi da je opšti cilj industrijske politike podizanje konkurentnosti industrije Republike Srbije, a da Strategija predstavlja podlogu za razradu sektorskih industrijskih politika u okviru Strategije pametne specijalizacije.

U Strategiji pametne specijalizacije u Republici Srbiji za period od 2020. do 2027. godine se ističe da proizvodnju i preradu hrane i pića treba postaviti kao jedan od strateških pravaca razvoja. Ekonomski značaj prehrambenog sektora Republike Srbije proizilazi iz prednosti koje uključuju povoljne agroekološke uslove, površinu i strukturu obradivog zemljišta, dugu tradiciju u proizvodnji hrane i blizinu tržištu EU. U narednoj deceniji se očekuje značajan rast svetske populacije i tražnje za visokokvalitetnim i raznovrsnim prehrambenim proizvodima što stvara mogućnosti za povećanje nivoa i kvaliteta proizvodnje u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Republike Srbije.

Uporedo sa strukturnim promenama privrede, menjao se i značaj prehrambene industrije u privrednoj strukturi i privrednom razvoju Republike Srbije. Ekonomske reforme i brojni neekonomski razlozi uslovlili su značajne promene privredne strukture i uloge pojedinih sektora i oblasti u privrednom razvoju zemlje. Menjao se i značaj prehrambene industrije, agroindustrije i čitavog agroindustrijskog kompleksa u privrednoj strukturi i privrednom razvoju zemlje.

2. Metod rada i izvori podataka

Radi sagledavanja značaja prehrambene industrije u privrednom razvoju Republike Srbije u periodu 2016–2020. godina obračunati su sledeći indikatori:

- broj preduzeća u prehrambenoj industriji i njihovo učešće u ukupnom i broju preduzeća u prerađivačkoj industriji;
- bruto dodata vrednost (BDV) prehrambene industrije i njeno učešće u BDV privrede i prerađivačke industrije;
- godišnji promet preduzeća u prehrambenoj industriji;
- broj zaposlenih u prehrambenoj industriji i učešće u ukupnom broju zaposlenih i broju zaposlenih u prerađivačkoj industriji;
- spoljnotrgovinska razmena prehrambene industrije i njihovo učešće u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni; i
- udeo izdataka za hranu u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju domaćinstava.

Metod komparacije korišćen je za utvrđivanje razlika u pogledu doprinosa prehrambene industrije privrednom razvoju Srbije i odabranih evropskih zemalja. Prikazane su i prosečne vrednosti navedenih indikatora za EU (za

pojedine indikatore je korišćen prosek EU-28, dok je za druge, usled limitiranosti izvora korišćen prosek EU-27).

Za utvrđivanje navedenih indikatora korišćene su baze podataka Republičkog zavoda za statistiku (RZS), Evropske unije EUROSTAT i Konferencije o trgovini i razvoju Ujedinjenih nacija (UNCTAD Stat). Budući da navedeni izvori uključuju, u određenim slučajevima, podatke za agregate, koji se odnose na proizvodnju hrane, pića i duvana, odnosno agroindustriju ukupno, u analizu su uključene oblasti 10-Proizvodnja hrane, 11-Proizvodnja pića i 12-Proizvodnja duvanskih proizvoda. U tom smislu, termin agroindustrija je korišćen kao zajednički naziv za navedene industrije. U literaturi na engleskom jeziku uobičajen je naziv industrija hrane i pića iako se pod ovim podrazumeva i prerada duvana.

3. Rezultati istraživanja i diskusija

3.1. Broj preduzeća u prehrambenoj industriji i njihovo učešće u ukupnom i broju preduzeća u prerađivačkoj industriji

Tabela 1. Broj i učešće preduzeća u prehrambenoj industriji u ukupnom i broju preduzeća u prerađivačkoj industriji u Republici Srbiji, 2016-2020. godina

	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupan broj preduzeća	90.421	85.546	87.407	88.224	90.111
Broj preduzeća u prerađivačkoj industriji (C)	16.978	15.797	15.831	15.678	15.613
Industrija hrane i pića (10 +11 + 12)					
Broj preduzeća	3.570	3.279	3.309	3.335	3.343
Učešće u broju preduzeća u prerađivačkoj industriji	21,0	20,8	20,9	21,3	21,4
Učešće u ukupnom broju preduzeća	3,9	3,8	3,8	3,8	3,7

Izvor: Obračun autora na osnovu baze podataka RZS

Tabela 2. Broj i učešće preduzeća u prehrambenoj industriji (PI) u ukupnom i broju preduzeća u prerađivačkoj industriji u EU-27 i odabranim zemljama, 2019. godina

Teritorija/Država	Broj preduzeća u PI	Učešće broja preduzeća u PI u broj preduzeća u prerađivačkoj industriji	Ukupnom broju	Država	Broj preduzeća u PI	Učešće broja preduzeća u PI u broj preduzeća u prerađivačkoj industriji	Ukupnom broju
EU – 27	293.576	14,3	1,3	Srbija	3.335	21,3	3,8
Nemačka	29.394	13,8	1,1	Švajcarska	2.868	14,6	2,0
Grčka	16.263	28,5	2,3	Norveška	2.546	15,0	0,8
Rumunija	10.216	18,9	2,0	Bosna i Hercegovina	2.486	23,1	3,7
Mađarska	6.664	12,4	1,0	S.Makedonija	1.805	22,8	3,0
Švedska	4.185	8,9	0,6	Finska	1.766	8,8	0,8
Hrvatska	3.337	14,9	1,8	Danska	1.610	10,3	0,7

Izvor: Obračun autora na osnovu baze podataka EUROSTAT (SBS)

Značaj prehrambene industrije za ekonomiju Srbije se manifestuje u relativno visokom učešću preduzeća iz prehrambene u ukupnoj prerađivačkoj industriji, koje se u posmatranom periodu nije smanjivalo ispod 20%. Ukoliko se vrednosti ovog indikatora kompariraju sa istim pokazateljem u drugim odabranim zemljama, može se uočiti da je veće učešće broja preduzeća u prehrambenoj industriji u ukupnom broju preduzeća u prerađivačkoj industriji zabeleženo samo u BiH, Makedoniji i Grčkoj. U zemljama sa razvijenijom privredom ovaj pokazatelj je značajno niži, ali je broj preduzeća u apsolutnom iznosu veći. U Nemačkoj, na primer, u prehrambenoj industriji posluje gotovo 30 hiljada preduzeća ali ona čine tek jedan procenat ukupnog i oko 14% preduzeća iz prerađivačke industrije (Tabela 2).

Broj preduzeća koji egzistira u određenoj grani je važan pokazatelj njene vitalnosti i prosperiteta. Ukupan broj preduzeća u Republici Srbiji pokazuje određene oscilacije uz blagi trend smanjenja u posmatranom periodu, pri čemu se prosečan broj preduzeća kretao oko 90 hiljada. Nešto izraženija tendencija smanjivanja broja preduzeća se može uočiti u prerađivačkoj industriji gde je u 2020. godini bilo registrovano 15,6 hiljada preduzeća. Od ovog broja preko petine (21,4%) čine preduzeća u industriji hrane i pića.

Prehrambena industrija u Republici Srbiji je bila najveći sektor prerađivačke industrije u kojoj je poslovalo skoro četiri hiljade preduzeća koja su zapošljavala preko 70 hiljada radnika (Ministarstvo privrede, 2017). Broj preduzeća u ovoj industiji je u posmatranom periodu smanjen za 227, pre čemu je u poslednjoj godini analize poslovalo 3.343 preduzeća (tabela 1).

Među zemljama sa najvećim brojem preduzeća u prehrambenoj industriji u EU su, pored Nemačke, Francuska i Italija (sa preko 55 hiljada preduzeća), a zatim i Španija (sa oko 30 hiljada preduzeća). Zemlje sa najmanjim brojem preduzeća – ispod hiljadu, u sektoru prehrambene industrije su Kipar, Estonija, Luksemburg i Slovenija (Borawski et al., 2018; Data & Trends EU Food and Drink Industry 2020).

3.2. Bruto dodata vrednost prehrambene industrije i njeno učešće u formiranju bruto dodate vrednosti privrede i prerađivačke industrije

Bruto dodata vrednost (BDV) predstavlja važan ekonomski indikator, koji utiče na dinamički razvoj

sektora i/ili industrije. Bruto dodata vrednost je rezultat produktivnosti rada u posmatranoj industriji, ali i načinu korišćenja ostalih sredstava, posebno zemljišta i kapitala (Wijnands et al., 2016).

Prehrambena industrija ima značajno mesto u globalnoj ekonomskoj strukturi i prerađivačkoj industriji, prvenstveno za zemlje u razvoju. Učešće dodate vrednosti prehrambene industrije u ukupnoj BDV prerađivačke industrije opada sa rastom nivoa dohotka po stanovniku (Wilkinson & Roch, 2008).

Udeo BDV prehrambene industrije u BDV privrede Republike Srbije se smanjuje i u 2020. godini je iznosio 2,9% (tabela 3). Opada i udeo ukupne agroindustrije (proizvodnje prehrambenih proizvoda, pića i duvana) u BDV privrede na 3,8% u 2020. godini, što je posledica različitih faktora, poput neadekvatne privatizacije, nedovoljnih podsticaja i oscilacija u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i drugih.

Tabela 3. Bruto dodata vrednost (BDV) po oblastima agroindustrije (PI, IP, ID) i udeo u BDV privrede u Republici Srbiji, u periodu 2016-2020. godina

	2016		2017		2018		2019		2020*	
	mil. RSD	%	mil. RSD	%	mil. RSD	%	mil. RSD	%	mil. RSD	%
Bruto dodata vrednost privrede	3.756,0	100,0	3.952,7	100,0	4.202,9	100,0	4.485,0	100,0	4.572,1	100,0
BDV C10-Proizvodnja prehrambenih proizvoda	136,3	3,6	135,8	3,4	130,2	3,1	124,9	2,8	134,6	2,9
BDV C11-Proizvodnja pića	29,1	0,8	29,1	0,7	30,3	0,7	29,4	0,7	28,0	0,6
BDV C12-Proizvodnja duvanskih proizvoda	8,6	0,2	10,9	0,3	10,0	0,2	9,9	0,2	11,1	0,2
BDV Agroindustrije (C10+C11+ C12)	174,1	4,6	175,8	4,4	170,6	4,1	164,2	3,7	173,7	3,8

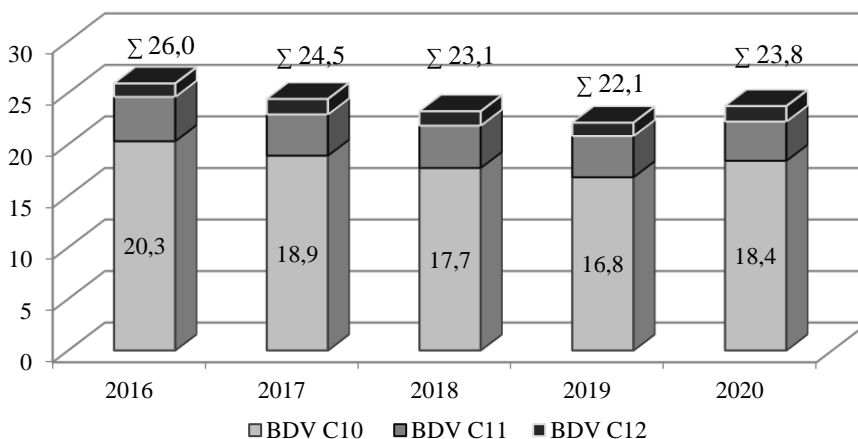
* Prethodni podaci

Izvor: Obračun autora na osnovu baze podataka RZS

Istraživanja pokazuju da između pojedinih regiona i država postoje značajne razlike u pogledu udela prehrambene industrije u strukturi BDV privrede i industrije – zavisno od ukupne ekonomske razvijenosti i prirodno date resursne osnove. Prehrambena industrija, odnosno agroindustrija je više zastupljena u strukturi BDV ukupne privrede manje razvijenih zemalja i regiona, što, prvenstveno, ukazuje na nizak nivo razvijenosti ostalih sektora (Milanović, 2002; Wilkinson & Roch, 2008).

Najveći deo BDV industrije formira se u prerađivačkoj industriji (oko tri četvrtine) i zato je interesantno analizirati strukturu ovog sektora. Strukturne promene u industriji ukazuju na promenjenu ulogu pojedinih industrijskih oblasti, uključujući i oblasti agroindustrije u sektoru C-Prerađivačka industrija. Najveće ušesće, oko jedne petine ukupne BDV prerađivačke industrije, ima prehrambena industrija, dok udeo agroindustrije čini oko jednu četvrtinu (Grafikon 1).

Grafik 1. Učešće BDV prehrambene industrije, industrije pića, industrije duvana i agroindustrije – ukupno u BDV prerađivačke industrije u Srbiji, u periodu 2016-2020. godina

Izvor: Obračun autora na osnovu baze podataka RZS

Prehrambena industrija, odnosno proizvodnja prehrambenih proizvoda, predstavlja, i pored izvesnog

opadanja učešća, industrijsku oblast sa najvećim udelom u strukturi BDV prerađivačke industrije Srbije, koja u

2020. godini iznosi 18,4%. Udeo BDV industrije pića u BDV prerađivačke industrije iznosi 3,8%, a industrije duvana 1,5%, tako da ove tri oblasti agroindustrije ukupno čine oko jednu četvrtinu (23,8%) BDV prerađivačke industrije u 2020. godini, što je za 1,9 procentnih poena manje u odnosu na 2016. godinu (Grafik 1). Visoko učešće prehrambene industrije u BDV prerađivačke industrije je rezultat relativno dobre ponude sirovina iz poljoprivrede, pri čemu prehrambena industrija, odnosno agroindustrija predstavlja stvarnu komparativnu prednost Srbije (Nikolić i sar., 2010; Savić, 2017).

Značaj prehrambene industrije ogleda se u brojnim ekonomskim indikatorima. Prehrambena industrija predstavlja glavno, a u pojedinim slučajevima i jedino tržište za poljoprivredne sirovine, doprinosi obezbeđivanju prehrambene stabilnosti i predstavlja važno tržište za proizvode mašinske, drvne i drugih industrija (Ministarstvo privrede, 2017). Pored toga, prehrambena industrija doprinosi i eliminisanju prehrambenih kriza, koje se najčešće manifestuju u vidu perioda sa visokim i promenljivim cenama hrane (Borawski et al., 2018). Potreban obim proizvodnje hrane

za obezbeđivanje prehrambene sigurnosti determinisan je brojem i strukturom stanovništva. Pojedini autori stoga predlažu da se kao pokazatelj položaja i konkurentnosti prehrambene industrije analizira bruto dodata vrednost po stanovniku (Wijnand et al., 2016).

Za razliku od zemalja na nižem stepenu razvoja, ukupna populacija u Evropskoj uniji pokazuje veoma nisku stopu povećanja, što može da predstavlja ograničavajući faktor razvoja prehrambene industrije (Wijnands et al., 2006). Prosečna bruto dodata vrednost prehrambene industrije u EU-28 za 2019. godinu iznosi 285,3 milijardi evra, odnosno 556 evra po stanovniku. Veću dodatnu vrednost *per capita* u ovoj grani od EU-28 proseka imaju razvijenije zemlje poput Nemačke, Švajcarske i Norveške (tabela 4). Redosled zemalja po ostvarenoj bruto dodatoj vrednosti prehrambene industrije ukupno i *per capita* se razlikuje pa je na primer BDV prehrambene industrije u Danskoj relativno nizak što je uslovljeno malim brojem preduzeća koja posluju u ovoj industriji, ali posmatrano *per capita* značajno premašuje prosek EU-28.

Tabela 4. BDV prerađivačke industrije u EU-28 i odabranim zemljama, ukupno i po stanovniku, 2019. godina

Teritorija/Država	BDV agroindustrije (C10+C11+C12)		Država	BDV agroindustrije (C10+C11+C12)	
	Ukupno (miliona evra)	Per capita (evra)		Ukupno (miliona evra)	Per capita (evra)
EU – 28	285.309,5	556	Danska	4.267,7	735
Nemačka	47.534,0	573	Finska	2.855,0	517
Švajcarska	11.158,7	1.306	Mađarska	2.483,0	254
Rumunija	9.667,9	498	Hrvatska	1.600,3	393
Norveška	5.088,6	955	Srbija	1.393,6	200
Grčka	5.150,0	480	Bosna i Hercegovina	451,2	129
Švedska	4.524,1	442	Severna Makedonija	331,4	160

Izvor: Obračun autora na osnovu baze podataka EUROSTAT, National accounts aggregates by industry

Industrija hrane i pića u EU je jedan od najvećih i vodećih proizvođača ovih proizvoda u svetu (Lodorfos et al., 2018). Istovremeno, ovo je i najveći sektor u okviru prerađivačke industrije u Evropskoj uniji u pogledu bruto dodate vrednosti, zaposlenosti i godišnjeg prometa. Ova industrija doprinosi sa 1,9% ukupnoj bruto dodatoj vrednosti EU i 12,3% u BDV prerađivačke industrije (tabela 5) što ukazuje na njen veliki značaj koji se ogleda ne samo u proizvodnji hrane za ljude i izvozu poljoprivrednih proizvoda, već i u činjenici da ona koristi poljoprivredne proizvode kao sirovinu i doprinosi stvaranju tražnje za poljoprivrednim proizvodima (Borawski et al., 2018). Ovaj višestruki značaj prehrambene industrije u EU je potvrđen i visokim ulaganjima u njen razvoj – 15,6% ukupnih investicija u prerađivačku industriju se usmerava u industriju hrane i pića (Data & Trends EU Food and Drink Industry 2020).

Polazeći od prosečne vrednosti učešća prehrambene industrije u prerađivačkoj industriji za nivo EU, analizirane zemlje se mogu svrstati u dve grupe. U jednoj se nalaze privredno razvijenije zemlje u kojima ovo učešće iznosi do 10%, dok je u gotovo svim zemljama novim članicama EU veće od 10%, a u mnogima

premašuje i 20% (tabela 5). Ovo važi i za zemlje kandidate za prijem u EU, koje su po pravilu nižeg stepena privredne razvijenosti.

Sa ostvarenih oko 285 milijardi evra BDV u 2019. godini, agroindustrija (industrija hrane, pića i duvana) je činila 1,9% BDV ukupne privrede EU, što je bilo značajno manje od njenog udela u BDV privrede Srbije (3,7%). Privredno najrazvijenije zemlje EU se odlikuju najnižim udelom agroindustrije u BDV privrede, dok je ono više u manje razvijenim članicama (Rumunija) i zemljama kandidatima za članstvo u EU (tabela 5) što potvrđuje uočene zakonomernosti. Potvrđeno je i da prirodno data resursna osnova utiče na uočene razlike.

Premda prehrambena industrija ima najveći udeo u BDV manje razvijenih zemalja, značaj, odnosno stepen razvijenosti prehrambene industrije (i šire agroindustrije), globalno, ipak determinišu razvijene zemlje, što proističe iz visokog nivoa razvijenosti njihove ukupne ekonomske strukture.

Tabela 5. Udeo agroindustrije (PI, IP i ID) u BDV privrede i prerađivačke industrije u EU-28 i odabranim zemljama u 2019. godini

Teritorija/Država	Udeo BDV agroindustrije (C10+C11+C12) u		Država	Udeo BDV agroindustrije (C10+C11+C12) u	
	BDV privrede	BDV prerađivačke industrije		BDV privrede	BDV prerađivačke industrije
EU – 28	1,9	12,3	Mađarska	2,0	9,7
Švedska	1,1	7,4	BiH	2,9	19,3
Finska	1,4	8,3	Grčka	3,2	35,2
Nemačka	1,5	7,0	S. Makedonija	3,4	21,9
Danska	1,6	10,0	Hrvatska	3,5	24,2
Norveška	1,6	22,8	Srbija	3,7	22,1
Švajcarska	1,7	9,4	Rumunija	4,8	25,5

Izvor: Obračun autora na osnovu baze podataka EUROSTAT, National accounts aggregates by industry

Na primeru analiziranih zemalja potvrđeno je da sa privrednim razvojem opada udeo prehrambene industrije, odnosno agroindustrije u BDV privrede i prerađivačke industrije, uz izvestan uticaj prirodne resursne osnove. Prehrambena industrija (i šire, agroindustrija), sa privrednim razvojem relativno gubi na značaju, ali ne i u apsolutnom smislu, jer proizvodi hranu za rastuću populaciju.

3.3. Godišnji promet preduzeća u prehrambenoj industriji

Kao jedan od indikatora položaja prehrambene industrije analiziran je broj preduzeća u grani. Kao kvantitativan pokazatelj, broj preduzeća, međutim, ne ukazuje na snagu tih preduzeća a time ni na snagu cele industrije. Stoga je u relevantnoj literaturi uobičajena praksa da se kao pokazatelj razvoja prehrambene industrije uzima i ukupan godišnji promet, kao i godišnji promet po jednom preduzeću (Wijnands et al., 2016; Borawski et al., 2018; Data & Trends of the EU Food and Drink Industry).

Tabela 6. Godišnji promet preduzeća u prehrambenoj industriji u EU-27 i odabranim zemljama, 2019. godina

Teritorija/Država	Godišnji promet (miliona evra)	Godišnji promet po preduzeću (miliona evra)	Država	Godišnji promet (miliona evra)	Godišnji promet po preduzeću (miliona evra)
EU – 27	1.003.975	3,42	Rumunija	14.637	1,43
Nemačka	241.844	8,23	Mađarska	13.926	2,09
Švajcarska	32.401	11,30	Finska	11.071	6,27
Danska	27.352	16,99	Srbija	7.986	2,39
Norveška	24.508	9,63	Hrvatska	5.302	1,59
Švedska	19.734	4,72	Bosna i Hercegovina	1.992	0,80
Grčka	16.811	1,03	Severna Makedonija	378	0,21

Izvor: Obračun autora na osnovu baze podataka EUROSTAT (SBS)

Prema ovom pokazatelju postoji značajna neravnoteža među pojedinim zemljama EU. Pet vodećih zemalja (Nemačka Francuska, Italija, Velika Britanija i Španija) učestvuju sa gotovo dve trećine u ukupnom godišnjem prometu preduzeća u prehrambenoj industriji u EU, a oko 90% preduzeća učestvuje sa svega 10% u godišnjem prometu ove grane. Može se zaključiti da velika preduzeća determinišu ukupan godišnji promet na nivou EU (Wijnands et al., 2016).

Posmatrano po preduzeću, postoje određene razlike, koje se mogu povezati sa stepenom razvoja ukupne privrede, pri čemu razvijenije zemlje ostvaruju viši godišnji promet po preduzeću u prehrambenoj industriji i obrnuto, u zemljama na nižem stepenu razvoja i ovaj pokazatelj beleži niže vrednosti. Posebno značajne vrednosti godišnjeg prometa po preduzeću se ostvaruju u Danskoj i Švajcarskoj, dok se najniže vrednosti beleže u Rumuniji i Grčkoj, kao i Bosni i Hercegovini i Severnoj Makedoniji.

Preduzeća iz oblasti prehrambene industrije u Srbiji ostvaruju ukupan godišnji promet od 7,9 milijardi evra, odnosno 2,39 miliona evra po jednoj preduzeću što je za oko trećinu manje od proseka EU-27, ali i više u odnosu na preduzeća iz prehrambene industrije u Hrvatskoj i Mađarskoj, kao i zemalja koje su izdvojene kao najmanje uspešne po ovom pokazatelju (tabela 6).

3.4. Broj zaposlenih u prehrambenoj industriji i njihovo učešće u ukupnom broju zaposlenih i broju zaposlenih u prerađivačkoj industriji

Osnovni faktor razvoja svake delatnosti jeste radna snaga. Jedan od najvažnijih ciljeva razvoja, posebno u nerazvijenim zemljama, koje karakteriše obilje nekvalifikovane radne snage, jeste osiguranje angažovanja radnog potencijala i smanjivanje stope nezaposlenosti (Savić, 2017).

Ukupna registrovana zaposlenost u Republici Srbiji u 2020. godini je iznosila 2,149 miliona, a od toga oko jedna

petina (21,9%), odnosno 460 hiljada radi u prerađivačkoj industriji (tabela 7). Udeo prehrambene industrije u ukupnoj registrovanoj zaposlenosti iznosi oko 4% (4,3% u 2020. godini), dok je u industriji pića zaposleno 0,4%, a

u duvanskoj industriji 0,1% ukupno registrovanih radnika, tako da u agroindustriji radi oko 5% ukupnog broja registrovanih zaposlenih u Srbiji (4,8% u 2020. godini).

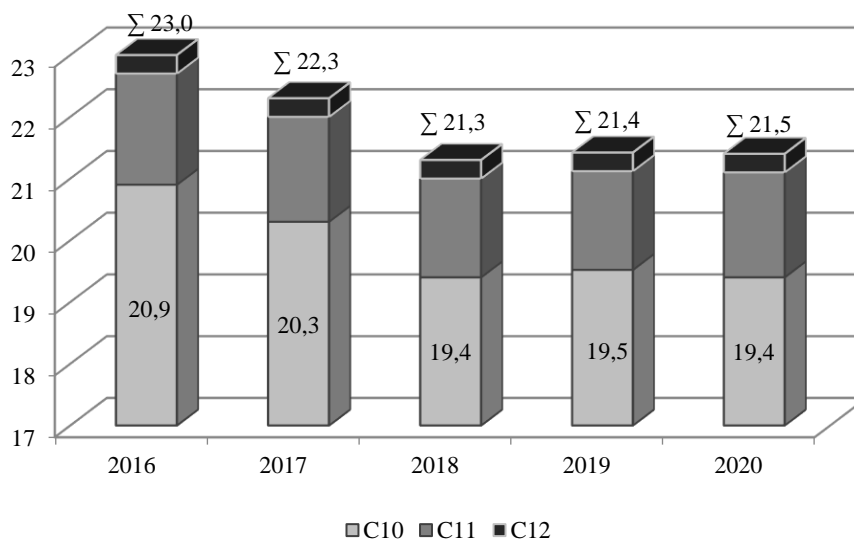
Tabela 7. Registrovana zaposlenost* ukupno, u prerađivačkoj industriji i pojedinim oblastima agroindustrije u Srbiji u periodu 2016-2020. godina

	2016		2017		2018		2019		2020*	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Ukupno	1.920.679	100,0	1.977.357	100,0	2.052.546	100,0	2.101.267	100,0	2.149.099	100,0
Prerađivačka industrija (C)	393.906	20,5	417.564	21,1	444.888	21,7	459.647	21,9	476.040	22,1
C10-Proizvodnja prehrambenih proizvoda	82.292	4,3	84.589	4,3	86.208	4,2	89.724	4,3	92.750	4,3
C11-Proizvodnja pića	7.086	0,4	7.127	0,4	7.254	0,3	7.506	0,4	8.269	0,4
C12-Proizvodnja duvanskih proizvoda	1.201	0,1	1.259	0,1	1.428	0,1	1.269	0,1	1.305	0,1
Agroindustrija (C10+C11+ C12)	90.579	4,8	92.975	4,8	94.890	4,6	98.499	4,8	102.324	4,8

*Zaposleni u pravnim licima, lica koja samostalno obavljaju delatnost, preduzetnici i zaposleni kod njih

Izvor: Obračun autora na osnovu baza podataka RZS

Grafik 2. Učešće registrovanih zaposlenih u pojedinim oblastima agroindustrije (pojedinačno i zbirno) u ukupnoj registrovanoj zaposlenosti u prerađivačkoj industriji (C) u Republici Srbiji u periodu 2016-2020. godina

*Učešće agroindustrije je prikazano numerički.

Izvor: Obračun autora na osnovu baze podataka RZS

Najveću zastupljenost u strukturi zaposlenih u prerađivačkoj industriji Srbije ima prehrambena industrija. Premda se u periodu 2016-2020. godina apsolutni broj zaposlenih u prehrambenoj industriji povećava, njihovo učešće u prerađivačkoj industriji se smanjuje, usled bržeg zapošljavanja u ostalim granama prerađivačke industrije. Tako je u 2020. godini u prehrambenoj industriji bilo zaposleno 92,7 hiljada radnika, odnosno jedna petina (19,4%) uposlenih u prerađivačkoj industriji. U agroindustriji je u 2020. godini bilo zaposleno 21,5% ukupnog broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji, što je za 1,5 procentnih poena manje u odnosu na 2016. godinu (grafik 2).

Jedan od najznačajnijih ciljeva ekonomske politike svake zemlje jeste porast zaposlenosti. U uslovima nedovoljnog

rasta, nejasne strategije restrukturiranja velikih preduzeća (nosioca razvoja u prethodnom periodu), kao i procesa privatizacije, veliki broj radnika je ostao bez posla. Merama ekonomske i industrijske politike treba podsticati oporavak i rast malih i srednjih preduzeća, ali i velikih bez koji ne mogu funkcionisati ni ostala preduzeća, uz korišćenje mera socijalne politike (Savić, 2017).

Prehrambena industrija zapošljava najveći broj lica i u Evropskoj uniji (4,3 miliona), a zajedno sa industrijom pića i duvana zapošljava čak 4,82 miliona. Udeo prehrambene industrije (oko 14%), industrije pića (1,5%) i industrije duvana (0,1%) u zaposlenosti u prerađivačkoj industriji EU čini prosečno 15,4%; dok je u Srbiji to

učesće više i (prema podacima EUROSTAT)¹ iznosi 19,3% (tabela 8). Industrija hrane i pića u EU je važan i stabilan poslodavac, posebno u odnosu na druge sektore. Prosečno preduzeće u EU iz ove industrije zapošljava 17 lica, što je za dve osobe više u odnosu na prosek u drugim preduzećima iz prerađivačke industrije. Iako je sektor

proizvodnje hrane i pića veoma diverzifikovan u pogledu veličine preduzeća, najveći broj njih čine mala i srednja preduzeća, koja učestvuju sa 99,2 % u ukupnom broju preduzeća u ovom sektoru (Data & Trends of the EU Food and Drink Industry-2020 Edition).

Tabela 8. Udeo prehrambene industrije, industrije pića, industrije duvana i agroindustrije-ukupno u broju zaposlenih u prerađivačkoj industriji u EU-28 i odabranim zemljama u 2019. godini

Teritorija/Država	Učešće u broju zaposlenih u prerađivačkoj industriji C (%)			Ukupno agroindustrija (C10+C11+C12)
	C 10- Proizvodnja prehrambenih proizvoda	C 11- Proizvodnja pića	C 12-Proizvodnja duvanskih proizvoda	
EU - 28	13,8	1,5	0,1	15,4
Grčka	34,6	2,7	0,6	37,9
Norveška	21,8	1,5	0,0	23,3
Hrvatska	19,0	2,4	0,4	21,8
Srbija	16,9	2,0	0,3	19,3
Danska	17,0	1,1	0,1	18,2
Bosna i Hercegovina	14,9	1,6	0,1	16,6
S.Makedonija	14,4	2,2	...	16,6
Rumunija	13,5	1,8	0,1	15,4
Švajcarska	12,7	1,0	0,6	14,3
Mađarska	12,0	1,8	0,2	14,0
Nemačka	11,0	1,0	0,1	12,1
Finska	10,8	1,0	0,0	11,8
Švedska	9,2	0,4	...	9,6

Izvor: Obračun autora na osnovu podataka EUROSTAT

Prehrambena industrija u EU je važan poslodavac, koji ima sve značajniju ulogu u uslovima rastuće tražnje za prehrambenim proizvodima na globalnom nivou i sve većem izvozu ovih proizvoda iz EU. Podaci o zaposlenosti u prehrambenoj industriji ukazuju na blagi ali stabilan rast ovog sektora, koji karakterišu procesi konsolidacije i jačanja tehničke opremljenosti (Borawski et al., 2018).

Slično kao i u Srbiji, industrija prehrambenih proizvoda i pića ima najveće učešće u ukupnom broju zaposlenih u prerađivačkoj industriji u više od polovine zemalja članica EU. Industrija hrane i pića je samo u tri države članice EU prema udelu u zaposlenosti u prerađivačkoj industriji rangirana ispod trećeg mesta (Češka, Finska i Slovenija). Učešće prehrambene industrije u zaposlenosti u prerađivačkoj industriji unutar zemalja članica EU je najveće na Kipru (37,9%) i u Grčkoj (34,6%), dok je najniže u Švedskoj, Finskoj, Nemačkoj i Austriji (oko 10%) (Data & Trends of the EU Food and Drink Industry-2020 Edition). Generalno, privredno najrazvijenije zemlje EU odlikuju se nešto nižim udelom prehrambene industrije u zaposlenosti u prerađivačkoj industriji.

3.5. Spoljnotrgovinska razmena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i njihovo učešće u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni

Uključivanje zemlje u međunarodnu podelu rada pruža mogućnost osvajanja novih tržišta i povoljno utiče na trgovinski bilans zemlje (Božić et al., 2017). Poljoprivreda i agroindustrija, odnosno poljoprivredno-

prehrambeni sektor ima važnu ulogu za uključivanje srpske ekonomije na međunarodno tržište.

Sa privrednim razvojem menja se i značaj poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnoj svetskoj trgovini, pri čemu je primetno smanjenje njihovog udela. Prisutne su i izmene strukture spoljtrgovinske razmene što ukazuje na promenjen značaj prehrambene industrije. Razvoj industrije doprinosi promeni strukture spoljnotrgovinske razmene na način da se smanjuje udeo primarnih (prvenstveno poljoprivrednih) proizvoda, a povećava udeo visokoprerađenih, sofisticiranih proizvoda (Božić et al., 2016).

Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je rezultat ne samo obima i strukture agroindustrijske proizvodnje, već i karakteristika strukture i distribucije kupovne snage domaćeg tržišta. Tendencija smanjenja relativnog značaja trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima u ukupnoj svetskoj trgovini karakteristična je za sve regione.

Zastupljenost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnom izvozu je veća u ekonomski manje razvijenim zemljama, kao i onima koje imaju posebne pogodnosti za razvoj poljoprivrede. Krajem 1980-ih postojala je tendencija smanjivanja relativnog značaja poljoprivrede i agroindustrije u spoljnotrgovinskoj razmeni i u našoj zemlji, što je i globalni trend. Sa produbljanjem ekonomske krize (1990-ih), povećao se udeo agroindustrijskih proizvoda u spoljnotrgovinskoj razmeni,

¹ Podaci o registrovanoj zaposlenosti u Srbiji se razlikuju od podataka o zaposlenosti dobijenih iz EUROSTATa usled drugačije metodologije i sveobuhvata. Podaci EUROSTATa su

korišćeni radi međunarodne uporedivosti podataka o značaju prehrambene industrije, odnosno agroindustrije u razvoju odabranih zemalja.

odnosno izvozu Republike Srbije. Poljoprivreda i agroindustrija su nosioci srpske ekonomije na međunarodnom tržištu. Poslednjih godina učešće izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnom izvozu Republike Srbije se ustalilo na oko 20% (tabela 9).

Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u periodu 2016-2020. godina beleži rast, i u 2020. godini je dostigao preko 4,1 milijarde US\$, a uvoz 2,3 milijarde US\$, te je ostvaren pozitivan saldo od 1,8 milijarde US\$ (tabela 9). Od 2005. godine u Srbiji je konstantno prisutan pozitivan

spoljnotrgovinski saldo poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i stoga oni imaju značajnu ulogu u uravnotežavanju platnog i trgovinskog bilansa zemlje. Relativno visoko učešće agrara i prehrambene industrije, odnosno poljoprivrednih-prehrambenih proizvoda u strukturi izvoza Republike Srbije rezultat su, kako povoljnih resursa za njihovu proizvodnju, tako i usporenog razvoja i opadajućeg udela drugih sektora u izvozu.

Relativno visoko učešće agrara i prehrambene industrije, odnosno poljoprivrednih-prehrambenih proizvoda u strukturi izvoza Republike Srbije rezultat su, kako povoljnih resursa za njihovu proizvodnju, tako i usporenog razvoja i opadajućeg udela drugih sektora u izvozu.

Tabela 9. Spoljnotrgovinska razmena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (ppp) Srbije i njihov udeo u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni u periodu 2016-2020. godina

Godina	Izvoz ppp	Uvoz ppp	Saldo	Stepen pokrivenosti uvoza izvozom	Učešće ppp u ukupnom izvozu	Učešće ppp u ukupnom uvozu
					Vrednost (mil USD)	
2016	3.211,6	1.591,2	1.620,4	201,8	21,6	8,4
2017	3.198,8	1.883,9	1.314,9	169,8	18,8	8,6
2018	3.395,4	2.050,6	1.344,8	165,6	17,6	7,9
2019	3.616,0	2.158,2	1.457,8	167,6	18,4	8,1
2020	4.147,0	2.370,3	1.776,7	175,0	21,3	9,0

Izvor: Obrada autora na osnovu baze podataka RZS

Jedno od obeležja međunarodne trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima je bilateralizacija izvoza i uvoza, zemlje vodeće izvoznice istovremeno su vodeće uvoznice. Evropa, posebno Evropska unija je najveće izvozno i uvozno područje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (European Commission, 2021). Najveći deo spoljne trgovine EU, čak oko 70%, čini trgovina među zemljama članicama, tzv. intra-trgovina, što u određenoj meri otežava sagledavanje značaja ove regionalne grupacije na globalnom nivou. Naime, ukoliko se posmatra kao jedan region, EU je najveći izvoznik ovih proizvoda sa učešćem od 38% u ukupnom svetskom izvozu. Ukoliko se izuzme intra-trgovina među zemljama

članicama izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz EU se smanjuje na oko 14% svetskog izvoza što je u nivou Sjedinjenih Američkih Država (Wijnands et al., 2016).

Prema učešću poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u izvozu Srbija se značajno razlikuje od proseka EU-28, koji je iznosio 10,3% prosečno za period 2016-2020. godina (tabela 10). Najmanji udeo ovih proizvoda u ukupnom izvozu među članicama EU je u Finskoj, prosečno 3%, a najviši u Danskoj (22,8%) i Grčkoj (20,3%), koliko približno iznosi i za Srbiju.

Tabela 10. Učešće izvoza i uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnom spoljnotrgovinskoj razmeni zemalja članica EU-28 i odabranih zemalja, prosek za period 2016-2020. godina

Teritorija/Država	Učešće izvoza ppp u ST (%)	Učešće uvoza ppp u ST (%)	Država	Učešće izvoza ppp u ST (%)	Učešće uvoza ppp u ST (%)
EU – 28	10,3	10,1	Severna Makedonija	9,7	10,7
Finska	3,0	8,6	Rumunija	10,3	9,7
Švajcarska	3,1	4,6	Norveška	12,6	10,1
Nemačka	5,7	8,3	Hrvatska	14,4	13,4
Švedska	6,6	11,1	Srbija	19,4	7,9
BiH	8,1	17,6	Grčka	20,3	13,5
Mađarska	8,4	6,1	Danska	22,8	15,1

Izvor: Obrada autora na osnovu baze podataka UNCTADStat

Karakteristika svetskog prometa uopšte, pa i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, jeste stavljanje u okvire koje propisuju specijalizovane organizacije, prvenstveno Svetska trgovinska organizacija (STO) u

kojoj Srbija još uvek nije ostvarila punopravno članstvo (Božić et al., 2013). Problemi unapređenja izvoza su brojni, a posebno se odnose na stepen konkurentnosti naših poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na

najznačajnijim izvoznim tržištima (EU, CEFTA¹ i ostala), kao i agrarni protekcionizam i intervencionizam razvijenih zemalja. Iako srpski izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda karakteriše mala diverzifikacija i nepovoljna struktura, odnosno visok udeo sirovina, postoje velike mogućnosti za povećanje konkurentnosti kroz dalju diverzifikaciju, osavremenjivanje tehnologije, povećanje dodate vrednosti proizvoda, odnosno veću zastupljenost proizvoda višeg stepena finalizacije. Ovo bi osiguralo da se Srbija od izvoznika poljoprivrednih proizvoda transformiše u izvoznika visokokvalitetnih prehrambenih proizvoda.

3.6. Udeo izdataka za hranu u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju domaćinstava

Smanjivanjem udela troškova hrane u izdacima za ličnu potrošnju, sa porastom dohotka (I Engelov zakon) stvaraju se mogućnosti za finansiranje drugih društvenih i ličnih potreba: kultura, obrazovanje, stanovanje, odevanje i sl. Stoga je smanjivanje udela izdataka za hranu u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju domaćinstava, uz unapređenje kvaliteta hrane kao osnovne pretpostavke zdravlja ljudi, istovremeno i razvojni indikator. Suprotno, povećanje

izdataka za ishranu pokazatelj je negativnih trendova u nacionalnoj privredi. Naša zemlja je tipičan primer na kome se mogu sagledati promene strukture izdataka za ličnu potrošnju, koje odražavaju trend ukupnog privrednog razvoja (Milanović, 2002).

Pozitivan trend smanjivanja relativnog udela agroindustrijskih proizvoda (hrana, piće i duvan) u strukturi lične potrošnje u Srbiji, do kraja 1980-tih odraz je zakonitosti ukupnog društvenog i ekonomskog razvoja naše zemlje u tom periodu, kada je ovaj udeo iznosio oko 36%. U uslovima zaustavljenog relativno intezivnog društvenog i privrednog razvoja naše zemlje, značajno je povećan udeo izdataka za hranu, koji je u pojedinim godinama početkom 2000-tih premašivao 50% upotrebljenih sredstava za ličnu potrošnju (RZS).

Izdaci za hranu i bezalkoholna pića u Srbiji su, i pored izvesnog smanjenja, značajno zastupljeni u strukturi ukupnih izdataka za ličnu potrošnju i čine 34,2% u 2019. godini (tabela 8) i premašuju sve druge rashode domaćinstava (stanovanje, odevanje i sl).

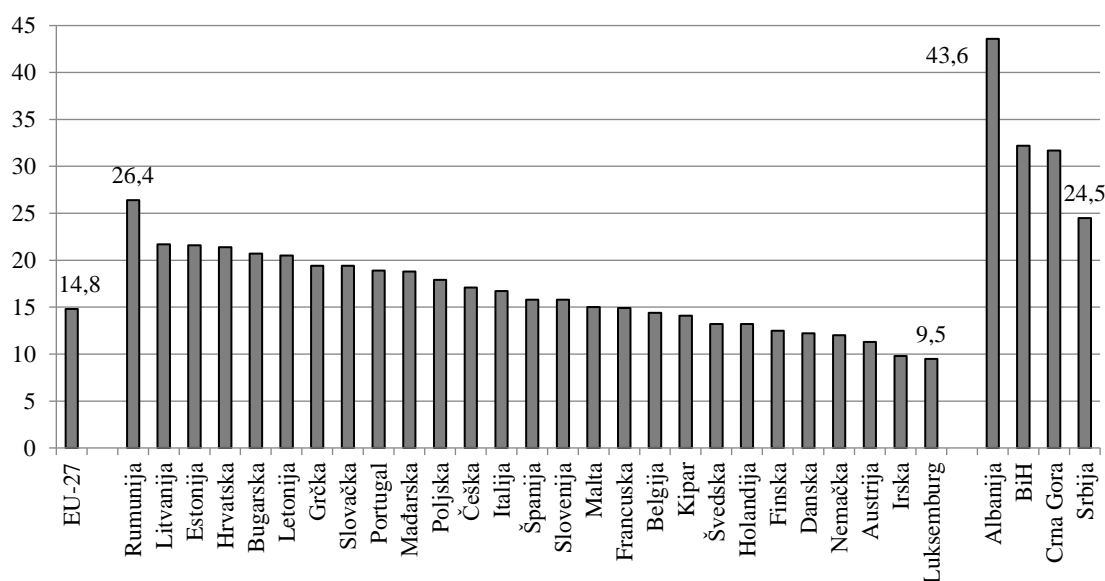
Tabela 11. Udeo izdataka za hranu, pića i duvan u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju u Srbiji, prema Anketi o potrošnji domaćinstava, u periodu 2016-2019. godina

Godina	Udeo izdataka za hranu i bezalkoholna pića (%)	Udeo izdataka za alkoholna pića i duvan (%)	Udeo izdataka za hranu, bezalkoholna i alkoholna pića i duvan (%)
2016	34,9	4,6	39,5
2017	34,5	4,7	39,2
2018	34,3	4,9	39,2
2019*	34,2	4,8	39,0

*Usled pandemije virusa COVID-19, RZS je prekinuo istraživanje, pa ne postoje podaci za 2020. godinu.

Izvor: Anketa o potrošnji domaćinstava, RZS

Grafik 3. Udeo izdataka za hranu i bezalkoholna pića u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju u zemljama EU-27, drugim odabranim zemljama i Srbiji u 2020. godini (%)

Izvor: Prikaz autora na osnovu podataka EUROSTAT

¹ Sporazum o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi - *Central European Free Trade Agreement (CEFTA)*

U zemljama EU najveći udeo u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju imaju izdaci za stanarinu, vodu, električnu energiju, gas i druga goriva (24,2%), potom za transport (13%), a na trećem mestu su izdaci za hranu i bezalkoholna pića, koji su u Srbiji na prvom mestu. Prosečno učešće ovih izdataka u EU iznosi 14,8%, a u nekim zemljama članicama, kao što su Irska i Luksemburg i manje od 10%. Najveći udeo izdataka za hranu i bezalkoholna pića među članicama EU je u Rumuniji i iznosi 26,4%. Prema metodologiji EU, koja se razlikuje od one koju primenjuje RZS u pogledu izvora i načina prikupljanja podataka, izdaci za hranu i bezalkoholna pića u Srbiji iznose 24,5% (grafikon 3). Ukoliko se, pak, na hranu utrošenu u okviru domaćinstva dodaju i izdaci za hranu i pića konzumiranu u restoranima i drugim objektima (van kuće), ovi izdaci se povećavaju i učestvuju sa 20,7% u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju (podatak za 2018. godinu) (Data & Trends EU Food and Drink Industry 2020).

Ovaj pokazatelj ukazuje na nisku realnu kupovnu moć stanovništva Srbije u odnosu na stanovništvo EU, čime se potvrđuje prvi Engelov zakon, da sa porastom dohotka i ukupnim privrednim razvojem opada udeo izdataka za hranu u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju.

Obim sredstava usmerenih na kupovinu hrane i pića determinisan je brojnim eksternim faktorima. Naime, prema istraživanju iz 2016. godine jedan od važnijih događaja koji je uticao na nivo izdvajanja za hranu i pića u EU je globalna ekonomska kriza koja je počela u SAD 2008. godine. Iako su se učešće izdataka za hranu i piće u EU do 2013. godine u relativnom iznosu vratili na nivo koji su imali u periodu pre krize i od tada pokazuju određenu stabilnost, realni dohodak potrošača je smanjen. Ovo može da rezultira time da, iako su izdvajanja za hranu i piće ostala nepromenjena, potrošači menjaju strukturu prehrambenih proizvoda, koje konzumiraju i prelaze na druge, jeftinije prehrambene proizvode (Lodorfos et al., 2018).

4. Zaključak

U radu je analiziran položaj prehrambene industrije i njen doprinos privrednom razvoju Republike Srbije. U cilju dobijanja realne slike, izračunati pokazatelji su komparirani sa vrednostima u drugim odabranim zemljama i prosekom za EU, kao teritorijalnom grupacijom u čije članstvo naša zemlja teži.

Jedan od prvih pokazatelja snage jedne grane jeste broj preduzeća. U Srbiji se oko 3.300 preduzeća bavi proizvodnjom prehrambenih proizvoda i pića, što čini oko 20% broja preduzeća u prehrambenoj industriji. U odnosu na prosek EU, ovo učešće je nešto veće i u rangu je niže razvijenih zemljama kao što su Bosna i Hercegovina i Severna Makedonija. Značajno učešće prehrambena industrija ima i pogledu formiranja bruto dodate vrednosti prerađivačke industrije koje se kreće od 22,1 do 26% u periodu 2016-2020. godina. Ovi pokazatelji ukazuju na činjenicu da, i pored izvesnog opadanja relativnog značaja prehrambene industrije u privrednom razvoju Srbije, njen doprinos je još uvek veoma visok, a posebno je veliki u

odnosu na EU prosek i značaj ove industrijske grane u većini zemalja članica EU.

Polazeći od postojećih zakonomernosti, ovi pokazatelji pre ukazuju na niži nivo razvijenosti celokupne ekonomije, nego na nerazvijenost prehrambene industrije. Ovo se može potvrditi i činjenicom da preduzeća u oblasti prehrambene industrije u Srbiji ostvaruju godišnji obrt (prosečno) u vrednosti od 2,39 miliona evra, što je niže od proseka EU, ali i više u odnosu na zemlje u okruženju i pojedine zemlje članice kao što su Grčka i Rumunija.

U ovim preduzećima je zaposleno preko 100 hiljada ljudi (uključujući i industriju pića i prerađu duvana), što čini gotovo 5% ukupnog broja zaposlenih i preko 20% broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji. Istraživanja su pokazala da i na nivou EU industrija hrane i pića predstavlja najvažniji segment prerađivačke industrije u pogledu bruto dodate vrednosti i godišnjeg prometa, kao i da je značajan poslodavac. U tom smislu, može se potvrditi da je prehrambena industrija važan faktor ukupne zaposlenosti i u Republici Srbiji.

Jedan od široko rasprostranjenih i često korišćenih indikatora je učešće poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u spoljno-trgovinskoj razmeni koji se u Republici Srbiji kreće oko 20% u izvozu i 8% u uvozu. U ovom segmentu postoje značajne mogućnosti za unapređenje strukture izvoza, koje za sada karakteriše visoko prisustvo sirovina i proizvoda nižeg stepena prerade a nezadovoljavajuće učešće finalnih prehrambenih proizvoda. Unapređenjem kvaliteta postojećih proizvoda, primenom standarda u proizvodnji i širenjem asortimana, stvorile bi se mogućnosti da se srpska prehrambena industrija nametne na visoko konkurentnom tržištu EU, koje je važno izvozno područje za naše proizvode.

Konačno, kao indikator ne samo značaja prehrambene industrije, već i životnog standarda stanovništva, koristi se udeo izdataka za hranu u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju domaćinstava. Prema ovom pokazatelju postoji najveća disperzija zemalja, pri čemu se izdaci za hranu kreću od čak 43,6% u Albaniji do svega 9,5% u Luksemburgu. U Srbiji se izdvaja 24,5% ukupnih izdataka domaćinstava za hranu, što je značajno više od EU proseka. Međutim, po metodologiji koju primenjuje Republički zavod za statistiku, ovo učešće je još veće i zajedno sa alkoholnim pićima i duvanom učestvuje sa oko 40% u ukupnim izdacima za ličnu potrošnju. Ovako visoko učešće izdataka za hranu je karakteristično za zemlje na nižem stepenu razvoja i sa niskim životnim standardom stanovništva.

Obračunati pokazatelji potvrđuju da je prehrambena industrija važan segment srpske privrede, koja u značajnoj meri doprinosi BDV, zaposlenosti i uravnoteženju spoljnotrgovinske razmene. Visoko učešće prehrambene industrije u BDV i zaposlenosti, prvenstveno prerađivačke industrije, kao i izvozu je rezultat dobre ponude sirovina iz srpske poljoprivrede, pri čemu prehrambena industrija predstavlja stvarnu komparativnu prednost Srbije.

Popravljanje ekonomskog položaja i obezbeđenje stabilnosti, pre svega primarne poljoprivredne proizvodnje, može da stvori uslove za dinamičan rast proizvodnje i izvoza proizvoda prehrambene industrije i porasta njenog doprinosa ukupnom privrednom razvoju zemlje.

Reference

- Borawski, P., Beldycka-Borawska, A., Zuchowski, I., & Dunn, J. W. (2018). The economic situation of the food industry in EU countries. In *Economic science for rural development 2018*, No 49 (pp. 222–231). Latvia University of Life Sciences and Technologies. <https://doi.org/10.22616/ESRD.2018.139>
- Božić, D., & Nikolić, M. (2016). Obeležja spoljnotrgovinske razmene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Srbije. *Marketing*, 47(4), 293–304. <https://doi.org/10.5937/markt1604293B>
- Božić, D., & Nikolić, M. (2017). Spoljnotrgovinska razmena Srbije i značaj agrarnog sektora. *Teme*, 41(3), 711–730. <https://doi.org/10.22190/TEME1703711B>
- Božić D., & Nikolić M. (2013). Significance and Comparative Advantages of the Agrarian Sector in Serbian Foreign Trade. In Bogdanov, N., Stevanović, S. (Eds.) *Agriculture and Rural Development – Challenges of Transition and Integration Processes*, (pp.13–31). Universtiry of Belgrade, Faculty of Agriculture.
- Data & Trends of the EU Food and Drink Industry-2020 Edition. FoodDrinkEurope. <https://www.fooddrinkeurope.eu/wp-content/uploads/2021/02/FoodDrinkEurope-Data-Trends-2020-digital.pdf>
- European Commission (2021). *Monitoring EU agri-food trade: Developments in 2021*. Agricultural and rural development, European Comission.
- Lodorfos, G., Konstantopoulou, A., Kostopoulos, I., & Eyo, E. E. (2018). Food and Drink Industry in Europe and Sustainability Issues. In Rudawska, E. (Ed.), *The Sustainable Marketing Concept in European SMEs* (pp.121–140). Emerald Publishing Limited, Bingley. <https://doi.org/10.1108/978-1-78754-038-520180006>
- Milanović, M. (2002). *Prehrambena industrija SR Jugoslavije*. DAEJ i IEP.
- Ministarstvo privrede (2017). Pregled aktuelnog stanja sa SWOT analizom za prehrambenu industriju u Srbiji.
- Nikolić, I., Filipović, S., & Miljković, M. (2010). The potential of Serbian agribusiness sector. *Industrija*, 38(4), 203–222.
- Savić, LJ. (2017). *Ekonomika prehrambene industrije*. Ekonomski fakultet.
- Strategija industrijske politike Republike Srbije od 2021. do 2030. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 35/2020
- Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014-2024. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2014
- Strategija razvoja industrije Republike Srbije od 2011. do 2020. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 55/11
- Vajić, I. (1989). *Ekonomika prehrambene industrije*. Informator.
- Wijnands, J.H.M., & Verhoog, D. (2016). *Competitiveness of the EU food industry; Ex-post assessment of trade performance embedded in international economic theory* (LEI Report 2016-018). LEI Wageningen University & Research centre. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.1103.3360>
- Wijnands, J.H.M., van der Meulen, B.M.J., Poppe K.J. (Eds.). (2006). *Competitiveness of the European Food Industry, An economic and legal assessment 2007*. European Comission.
- Wilkinson, J., & Roch, R. (2008). *Agri-processing and Developing Countries*. Background Paper for the World Development Report, 2008 (41 380).
- Uredba o klasifikaciji delatnosti „Službeni glasnik RS“, br. 54/10